

IONIȚĂ G. ANDRON.
AMINTIRI DIN TIMPUL OCUPAȚIEI HORTHYSTO-FASCISTE
SEPTEMBRIE 1940-ŌCTOMBRIE 1944

Claudiu PORUMBĂCEAN
Mihaela SĂLCEANU

ABSTRACT: *Ioniță George Andron (1917-1989) is the biggest artist photographer that Satu Mare gave to this country, a tireless scholar and ethnographer, appreciated by the most important Romanian historians and ethnographer personalities. In the spring of 2016 the Satu Mare County Museum took the entire Collection created by Ioniță G. Andron in the period 1933-1989 (documentary and photography archive). In the manuscripts collection there is a material typewritten by Ioniță G. Andron entitled Memories from the time of the hort-hyst-fascist occupation (sept. 1940 – oct. 1944). As revealed by the title of the document, the author recounts in details the events that preceded the Vienna Arbitration from August 30, 1940, and the period that followed, until the liberation of the Oașului Country from the Hungarian occupation. Also, there are recounted events experienced by the author, on the native lands in Racșa, but also from the period when he studied in Cluj Napoca. We decided to present integrally this manuscript (with very small spelling changes) in order to not break the flow of the text, but especially due to the way in which Ioniță G. Andron considered to recount the events, this being maybe also the reason for which this material was never published in full form.*

KEYWORDS: *Ioniță G. Andron, Vienna Arbitration Act, Racșa, Oașului Country, Cluj Napoca, Satu Mare*

La începutul anului 2015, conducerea Muzeului Județean și a Consiliului Județean Satu Mare și-a manifestat interesul pentru achiziționarea Colecției Ioniță G. Andron, colecție unicat, de un interes deosebit atât pentru Muzeu, cât și pentru întreg județul Satu Mare, îndeosebi pentru Țara Oașului. În data de 26 februarie 2015, după mai multe discuții prealabile cu proprietarii colecției și a factorilor de decizie din conducerea Muzeului și a Consiliului Județean Satu Mare, m-am deplasat la Brașov pentru

a vedea care este starea reală a clișeelelor fotografice, a cataloagelor, a manuscriselor și a întregii arhive personale care a aparținut artistului fotograf Ioniță G. Andron și pentru a mă întâlni cu urmașii acestuia, succesorii legali ai artistului, Ioan George Andron și Angela Romana Ivănoiu, ambii domiciliați în Brașov. S-a ajuns la un acord între cele două părți, preluarea urmând a fi făcută în două etape. În iunie 2015 s-a achiziționat arhiva documentară creată de Ioniță G. Andron, în care se regăsesc manuscrise, însemnări, corespondență, dar și documente personale ale autorului, toate fiind minuțios prelucrate și inventariate. În primăvara anului 2016 Muzeul Județean Satu Mare a preluat și arhiva fotografică realizată de Ioniță G. Andron în perioada 1933-1989, ce cuprinde colecția de clișee și filme, un total de 92.712 de clișee, cataloage foto pentru clișee și cataloage foto pentru filme înguste și late.

1. Cine a fost Ioniță G. Andron?

Ioniță George Andron este, indiscutabil, cel mai mare artist fotograf pe care Sătmarul l-a dat acestei țări, un neobosit etnograf și cărturar, apreciat de cele mai importante personalități ale istoriei și etnografiei românești¹. Născut la 20 aprilie 1917 în satul Racșa, este fiul preotului Ioan Andron și al învățătoarei Ghizela Andron, care a creat prima colecție de artă populară oșenească și i-a transmis fiului său această mare pasiune. Absolvent al Liceului „Mihai Eminescu” din Satu Mare, licențiat în Drept la Cernăuți și Teologie greco-catolică la Cluj, Ioniță G. Andron este primul etnograf al Țării Oașului, fiind cel care a pus bazele unui muzeu al acestei zone și autor al mai multor lucrări de specialitate fotografică, istorică și etnografică din Oaș. Personalități importante ale culturii românești (Petru Comarnescu, Liviu Ciulei, Dan Hăulică, Constantin C. Giurescu, Paul Miron, G. Istrate, Gabriel Ștrempele ș.a.) îi trec pragul și ajung să-i admire fotografiile. Colaborează cu toți cercetătorii care vin în zonă și cărora le oferă imagini pentru a-și ilustra cărțile (Ioan Velcea, T. Bănățeanu, Gh. Focșa, C. C. Giurescu, G. Călinescu ș.a.). Întreaga viață și-a dedicat-o Țării Oașului, lăsând în urma sa un patrimoniu inegalabil din punct de vedere istoric și etnografic. A încetat din viață la 23 aprilie 1989 și este înmormântat alături de tatăl său în fața bisericii din Racșa.

Arhiva documentară creată de Ioniță G. Andron este una impresionantă, fiind grupată pe mai multe categorii. Prima serie este reprezentată de colecția de manuscrise formată din 29 de unități arhivistice de o valoare excepțională. Urmează apoi partea alocată corespondenței cu 26 de volume structurate tematic și cronologic, dar și valoroase documente de familie și însemnări ale artistului cu caracter istoric, etnografic sau juridic, toate grupate deosebit de meticuloasă. Această colecție documentară este minuțios-

---

¹ Despre biografia lui Ioniță G. Andron vezi: Viorel Câmpean, *Oameni și locuri din Sătmar*, vol. I, Satu Mare, Ed. Citadela, 2008, p. 238-239; Remus Vârnăv (coord.), *In memoriam Ioniță G. Andron*, Negrești-Oaș, Muzeul Țării Oașului, 2011. Din acest volum amintim studiile semnate Ioan George Andron, „Despre Ioniță G. Andron și familia sa”, p. 35-63; „M-am făcut răspunzător în fața neamului de a fixa pe peliculă libertatea”, un interviu cu Ioniță G. Andron realizat în anul 1985 de Ovidiu Ghita și Ovidiu Pecican pentru revista *Echinox* din Cluj Napoca, nr. 5-6, republicat în *In memoriam Ioniță G. Andron*, Negrești-Oaș, Muzeul Țării Oașului, 2011, p. 64-68; Daniela Bălu, Nicolae Bura, Viorel Ciubotă, Adela Dobrescu, Natalia Lazăr, Maria Lobonț Pușcaș, Ioan Viman, *Negrești Oaș trecut și prezent*, Cluj Napoca, Ed. Fundației pentru Studii Europene, 2012, p. 222-223; *Vezi Raze de lună* ediție specială, număr dedicat comemorării a 25 de ani de la moartea lui Ioniță G. Andron, cu articole semnate de Remus Vârnăv, Viorel Câmpean, Ioan George Andron, Ștefan Haiduc ș.a.

os prezentată de Remus Vârnăv într-un excelent studiu, în momentul în care arhiva în cauză se afla în custodia Muzeului Țării Oașului cu intenția achiziționării sale, fapt neconcretizat la acea dată². În colecția de manuscrise am găsit un material dactilografiat de Ioniță G. Andron³ intitulat *Amintiri din timpul ocupației hortisto-fasciste (sept. 1940 – oct. 1944)*, la care sunt atașate șapte fotografii care vin să susțină cele afirmate de autor în acest manuscris⁴. După cum reiese din titlul documentului, autorul relatează cu lux de amănunte desfășurarea evenimentelor premergătoare Arbitrajului de la Viena din 30 august 1940 și în perioada următoare, până la eliberarea Țării Oașului de sub ocupația maghiară⁵. De asemenea sunt relatate întâmplări trăite de autor, atât pe meleagurile Racșei natale, dar și în perioada cât s-a aflat la studii teologice în Cluj Napoca. Chiar dacă o parte din manuscris a fost publicat fragmentat în două lucrări postume⁶, sunt și informații inedite, mai ales referitoare la evenimentele din martie 1944 petrecute la Cluj. De altfel, intenția cu care a gândit aceste pagini memorialistice, denotă umanitatea extraordinară a autorului, *sine ira et studio*, după cum reiese și din citatul următor⁷:

„O fac cu strângere de inimă și dacă aș întrezări fie chiar și o umbră de răzbunare din partea acelor care eventual ar citi aceste rânduri - împotriva maghiarilor - le-aș arde de pe acum. Le scriu numai și numai pentru a nu se uita, încadrându-mă în vechea vorbă a neamului meu, că „Românul iartă dar nu uită”, venindu-mi în minte cuvintele marelui nostru și totodată unul dintre titanii umanismului românesc Nicolae Iorga, care, în acel crud și dureros septembrie 1940, în zilele imediat următoare ocupării Ardealului de Nord, când încă sângele martirilor nu se răcise, când încă fumegau locașurile de închinare și gospodăriile incendiate de către „cuceritori” scria în finalul unui articol:

„Statul Român va face ce crede. Din partea noastră nu avem decât un sfat, a nu se clinti un fir de păr din capul unui cetățean maghiar al României. E cea mai teribilă pedeapsă ce putem da chinuitorilor și asasinilor”.

Ioniță G. Andron a structurat materialul documentar în mai multe capitole. După o scurtă introducere în care amintește de opera generalului Georgescu Pion, care a sădit cu 10.000 de puiți de brad numele lui Mihai Eminescu pe Dealul Comja, autorul prezintă starea de spirit existentă în zonă în preajma evenimentelor din august 1940 și speranța localnicilor că Țara Oașului va rămâne în teritoriul României. Descrie apoi, în amănunt, intrarea armatei horthyste dinspre Mújdeni spre Orașu Nou, fapt surprins cu aparatul său de fotografiat, urmând imediat instalarea noii administrații, sediul plasei fiind mutat de la Negrești la Orașu Nou.

Un alt capitol intitulat *Racșa vatră de neam*, prezintă drama românilor din Racșa, care trăiau cu speranța că tot ceea ce se întâmplă este ceva vremelnic, aș-

² Remus Vârnăv, „Arhiva scrisă de Ioniță G. Andron (1917-1989). Despre manuscrise, proiecte culturale și corespondență”, în Remus Vârnăv (coord.), *op. cit.*, p. 69-136.

³ Până în prezent nu am reușit să datăm exact manuscrisul.

⁴ Muzeul Județean Satu Mare, Secția Etnografie (în continuare, MJSM), *Colecția Ioniță G. Andron*, nr. inv. 35.631, 38 file.

⁵ Nu insistăm asupra Arbitrajului de la Viena din 30 august 1940, subiectul fiind tratat în foarte multe lucrări de specialitate, atât la modul general, cât și particular, cu studii de caz elocvente.

⁶ Ioniță G. Andron, *Racșa. Vatră de neam românesc*, Baia Mare, Ed. Gutinul, 1996, p. 59-90;

Ioniță G. Andron, *Racșa. Oameni și locuri*, Baia Mare, Ed. Gutinul, 1996, p. 103-106.

⁷ MJSM, *Colecția Ioniță G. Andron*, nr. inv. 35.631, f. 13.

teptând revenirea la patria mamă. Familia Andron a fost în dese ori șicanată, chiar arestată, de noile autorități, mai ales din cauza faptului că Ioan Andron, tatăl său, era preot greco-catolic în Racșa, cu o influență foarte ridicată în rândul localnicilor.

Poate cel mai interesant pasaj din această lucrare memorialistică este cel referitor la evenimentele trăite la Cluj în perioada studenției la Academia Teologică Română Unită. Ioniță G. Andron a fost studentul acestei instituții începând cu anul universitar 1940/1941, iar până la atacurile din martie 1944 asupra studenților români de la Academia Teologică, a fost martorul mai multor incidente asemănătoare, descrise amănunțit în acest material.

Din cauza acestor evenimente, Ioniță G. Andron, împreună cu fratele său Mircea, se reîntorc pe meleagurile natale, relatându-i tatălui său cele petrecute la Cluj. În text sunt reproduse mai multe scrisori din corespondența sa, care vin să argumenteze cele susținute de Andron.

În continuare, Ioniță G. Andron se referă la alte momente cruciale din istoria comunității, precum deportarea evreilor, actul de la 23 august, perioada detenției din Penitenciarul din Satu Mare, domiciliul forțat sau eliberarea Țării Oașului.

Din aceste considerente, am decis să prezentăm integral acest manuscris (cu foarte mici intervenții de ortografie) pentru a nu rupe cursivitatea textului, dar mai ales datorită modului în care Ioniță G. Andron consideră să relateze cele întâmplate, acest fapt fiind poate și motivul pentru care acest material nu a apărut niciodată în formă completă.

Redăm în continuare textul integral al manuscrisului semnat de Ioniță G. Andron, cu mențiunea că anexele realizate de Ioniță G. Andron vor fi incluse în text și nu la final, în momentul la care se face referire la ele.

Introducere

Nu pot intra în subiectul propus fără a mă opri puțin nu atât asupra vârtoarei în care s-a găsit România în anii 1938-1940, cât mai ales asupra vârtoarei sufletelor familiei părintelui Andron Ioan din Racșa, mai ales în vara anului 1940, cea mai zbu-ciumată din viața ei.

Trăiam și noi înalta tensiune a țării, simțind parcă cum se apropie tăvălugul războiului.

Din primăvara lui 1938, Țara Oașului era zonă militară, ea constând de fapt - în caz de un atac din partea Ungariei - într-o importantă linie de apărare având poziție bună ca o adevărată fortificație naturală, prelungită de sub dealurile care coboară spre valea Someșului, pe la apus de Seini, cu linia de cazemate, care trecea peste câmpia someșană pe sub Codru, spre Oradea.

În această perioadă, și anume în vara lui 1939, s-au sădit în poiana Comja peste zece mii de puiți de brazi care, dispuși în litere enorme, formau numele marelui nostru poet Eminescu, la centenarul nașterii sale⁸.

Inițiativa a avut-o marele și inimosul general Georgescu Pion, care își avea cartierul la Seini.

Generalul Pion cu întreaga sa familie a fost și la noi în Racșa de Paști, în primăvara

⁸ Vezi pe larg, Claudiu Porumbăcean, "Generalul Georgescu Pion - ctitorul monumentului Mihai Eminescu de pe dealul Comja lângă Seini", în *Acta Musei Porolossensis*, seria Istorie-Etnografie, Ed. Porolis-sum a Muzeului Județean de Istorie și Artă Zalău, nr. XXXVI, 2014, p. 269-279.

Fotografia nr. 1. Monumentul Mihai Eminescu de pe Dealul Comja lui 1939, avându-l fotografiat într-un grup de răcșeni.

Monumentul EMINESCU era vizibil din Seini și de la zeci de km de pe valea Someșului.

În anul 1954, vara, am avut bucuria de a-l însoți pe generalul Georgescu-Pion, de la Seini la Comja, unde dorea să se convingă personal de starea monumentului.

Ajunși la fața locului, am constatat că literele EMIN se puteau distinge perfect, însă nu erau scrise cu brazii, ci cu mesteceni, iar ESCU nu se mai vedea, doar ici și colo câte un ciot de brad.

Ce se întâmplase?

Monumentul a fost distrus de către patrioți-maghiari din Seini, după ocupație. La început au pornit cu mult zor la treabă și au săpat din rădăcină brazii din primele litere EMIN, apoi, poate obosindu-se, brazii care formau restul literelor ESCU i-au tăiat cu securile, dar la tulpină.

Mama natură însă nu a stat pe loc, vântul a adus semințe de mesteacăn - de care erau mulți la câteva sute de metri - și acestea au încolțit, găsind pământ fertil în locul brazilor lor verzi, scriind ei acum cu alb primele litere ale marelui poet al neamului.

*

Casa noastră nu a fost fără ofițeri români - de cele mai multe ori ofițeri superiori - din martie 1938 până în septembrie 1940.

În primele zile ale lui septembrie 1939, după atacul lui Hitler asupra Poloniei, la noi în casă, într-o seară după cina la care au luat parte vreo 7 ofițeri superiori, a fost mare discuție privitor la desfășurarea în continuare a evenimentelor, a războiului. Mai ales căutau să găsească răspuns la o singură întrebare: cine va câștiga războiul? Hitler, sau

democrațiile apusene. Încă U.R.S.S. nu era în conflict. Mi se pare că era un singur ofițer filo-german, dar părerea lui a fost copleșită de majoritatea zdrobitoare a celorlalți.

Nu știu cum de am îndrăznit și eu să-mi spun părerea, care a fost simplă și concisă:
- Germania va câștiga o mulțime de lupte, dar în final va pierde războiul!..părere care a fost găsită nu numai ca foarte interesantă, dar plauzibilă.

Mult am așteptat până s-a adevărat: 9 mai 1945, și mult a costat omenirea!

*

Toată vara lui 1940 am trăit-o în mare tensiune. Revizionismul maghiar fiind tot mai mult sprijinit de puterile Axei Roma - Berlin, lua amploare, dar datorită intereselor pe care le avea Hitler în sud-estul Europei, ca aici să fie pace, pentru ca astfel să poată sugere cât mai mult din bogățiile României și în primul rând din petrolul ei, fără de care „mașina de război germană” era la pământ – nu s-a produs conflict armat.

Tratatul care au început la Turnu Severin între delegația română condusă de Valer Pop și cea maghiară condusă de Hóry András nu au dat nici un rezultat.

Aproape nu era seară în care tata și noi frații să nu luăm atlasul și să urmărim pe harta Ardealului, în caz de eventuală cedare de teren, cu schimb de populație, bineînțeles, cam pe unde ar putea fi hotarul.

Făceam ce făceam, oricum trăgeam linii imaginare, Țara Oașului totdeauna o lăsam lipită de trupul patriei.

Și iată-ne spre finele lui august 1940, Puterile Axei au impus formula „Arbitrajului”, fără ca noi, România, să fi solicitat așa ceva.

Nu pot uita frământările noastre, ale familiei și ale răcșenilor mai ales, în luna iulie, culminând apoi cu evenimentele de la finele lui august.

Ungurii nu ar fi trebuit să ceară revizuirea tratatului de pace de la Trianon, care nu a făcut altceva decât să fixeze pe hârtie - în parte numai și nu în totalitate cum ar fi trebuit - drepturile noastre asupra teritoriului de vest, ci ar fi trebuit să ceară revizuirea conștiinței celor 100.000 de români prezenți la Alba Iulia la 1 dec.1918, iar pentru că de atunci trecuseră mai bine de 20 de ani, nu numai conștiința aceluia, ci și a fiilor, nepoților și strănepoților lor. Oare care for internațional din lume - de buna credință care totdeauna se presupune - ar fi putut să o facă? Niciunul!!

În ziua de 29 august fiind sărbătoare, după terminarea slujbei religioase, în fața bisericii un căpitan dintr-un batalion de vânători de munte cantonat la Racșa, Ionel Podoabă, le-a vorbit câteva cuvinte răcșenilor despre ziua de mâine, când la Viena se va decide soarta Transilvaniei.

Era o zi în care, deși calendaristic se înscria încă în vară, coloritul frunzelor teiului multiseclar de lângă biserică precum și a celorlalți arbori din jur, soarele mai puțin cald, și norii cumuși care decorau cerul, arătau început de toamnă. Zi superbă pentru fotografii, dar mie nu îmi ardea de fotografiat, începusem să trăiesc din plin tensiunea de mâine. Tatii și mie nu ne convenea orașul fixat pentru arbitraj.

Îmi veni în minte multe drumuri făcute de Horea la Viena după mult dorită dreptate, cei 300 de ardeleni care au prezentat Memorandum-ul împăratului de la Viena, dar acesta nici nu l-a desfăcut, transpunându-l la Budapesta, pentru „justă”

rezolvare la atâtea și atâtea plângeri îndreptate aici, dar toate în zadar și toate acestea ne făceau să ne punem sincer întrebarea?

- Oare putem noi ardelenii să ne așteptăm la ceva bun de la Viena?

Ne îndoiam!

A sosit și ziua nedorită, ziua pusă - impusă!

Pe undele eterului au sosit și în casa părintelui Andron din Racșa vocile crainicilor: cel de la radio București, sobru, cel de la radio Budapesta ca o toacă, încrezător în arbitrii părtinitori, bazându-se pe mult trâmbișatul lor „drept milenar”, ca țară satelit fără multă importanță pentru puterile axei, dar bună de folosit împotriva României și prin ea împotriva sud-estului european, prelungindu-i starea de pace atât timp cât s-a putut, până când Sârbii și Grecii le-au făcut figura.

Eram în așteptarea comunicatului oficial, aflând prima dată la radio Budapesta, de osânda de la Viena.

Eram cu toții în jurul aparatului de radio. Mama ca de obicei ședea pe patul ei lângă noptieră, unde repara ciorapi.

Așa ca și toată suflarea românească și opinia publică mondială - de bună credință - am primit vestea ca o lovitură imparable, căzută ca un trăznet din mulțimea norilor care ne aminteau de mult, din ce în ce mai mult, în ultimele luni de zile:

„Sătmarul, Clujul, Tg. Mureș, Sf. Gheorghe din nou ale noastre!” a început crainicul, iar noi am fost la început foarte nedumeriți, crezând că e vorba de un coridor până în Secuime și că în forma aceasta Țara Oașului va rămâne nesmulă de la sânul Patrie Mame, dar în curând a venit precizarea frontierei noi româno-ungare.

Ni s-au întristat inimile fiindu-ne mai amare decât pelinul, simțindu-le mai grele decât plumbul.

Am luat din nou atlasul și pe aceeași hartă pe care am însemnat atâtea ipoteze ale eventualei noi frontiere, de data aceasta am trasat-o conform comunicatului, văzându-se astfel de a nu mai fi în viitor cetățeni români, ci cetățeni maghiari.

Sărmana mamă. În sensul strict al cuvântului, i-au secăt puterile din picioare și a rămas șezând ca paralizată.

Caut să mă transpun în situația grea a Tatii, om la 50 de ani, cu patru copii mari, dar încă numai eu terminasem facultatea de drept, iar frații mei erau elevi. Tata a insistat ca noi copiii - și în mod deosebit se referea la mine - să rămânem, să nu ne îndepărtăm, căci vom vedea ce vom face.

Răcșenii cărora le spuneam ce s-a hotărât la Viena, nu pot crede nici ei. Se adună atâția încât tata pune aparatul de radio în geam pentru a fi ascultat din curte, din spre fântână.

Ocuparea Ardealului de Nord a fost eșalonată în etape, noi căzând în ziua întâia din 6 septembrie, deci mai aveam câteva zile.

În după masa aceleiași zile tata și cu noi cei trei feciori ne-am urcat pe dealul bisericii și de acolo, după ce am făcut cu ochii și cu inima un tur de orizont asupra satului și peste Țara Oașului, amintindu-ne unele întâmplări mai deosebite trăite în satele, dealurile și munții Oașului, întâlniri cu oameni, întâmplări de vânătoare și de excursii, dându-ne seama cât suntem de uniți, strâns uniți cu acești oameni, de aceste locuri și am simțit efectiv, plenar, ca niciodată până atunci, cum am dobândit puteri noi, nebănuite, parcă mai mari decât ale voinicului din poveste, gata de a înfrunța cu fruntea sus, orice încercări vor urma să treacă peste noi, peste neamul nostru.

*

În după masa destul de târzie a zilei de 6 septembrie 1940, mi-am luat aparatul de fotografiat și trepiedul, plecând pe dealul bisericii lângă teiul secular, locul meu preferat de studiu și de meditație – vara, bineînțeles –, locul îndrăgit de care mă simțeam atât de atașat, locul în care m-a cuprins vraja Racșei, vraja Țării Oașului.

Armata română s-a retras cu lacrimi în ochi. Ocupanții, făcând pe cuceritorii, călcau pe acest pământ în pas de defilare, dar încă nu ajunseseră aici. Eram, cum am spune cu o vorbă oșenească, „între legi”.

La un moment dat am observat pe șoseaua ce coboară de pe dealul Mujdenilor o dâră albă. Erau primele unități ale armatei horthyste care coborau spre Orașu Nou. Mi-am instalat aparatul pe trepied și am făcut într-acolo o fotografie, eu stând în planul prim, îngândurat, trist, cu întrebarea:

- Care-mi va fi soarta, cum mă vor bate valurile vieții?

Dar oricum vor fi acestea, am dorit să rămân strâns unit de oameni și de locurile țării Oașului.

Poate este singurul clișeu din care nu am făcut nici măcar o copie de contact până în anul 1983, când l-am reprodus în cartea manuscris: ”Racșa, vatră de neam, leagănul și scutul vieții mele”.

În acceptarea cu resemnare a situației date, nu am văzut altceva decât continuarea - după o întrerupere relativ foarte scurtă, de numai două decenii - a luptei aceluși suflet transilvan, care mai bine de o mie de ani a tot răbdat, cu licăriri scurte de nădejdi în viitor, dar în același timp sigur că până la urmă dreptatea tot va triumfa.

De-a lungul celor patru ani de ocupație, nu am avut niciodată nici cea mai mică urmă de îndoială că ni se vor întregi din nou hotarele.

*

A doua zi după intrarea primelor detașamente „eliberatoare”, în comuna vecină Orașu Nou s-a făcut primirea autorităților noii administrații, căci primele trupe au fost numai de a pregăti, de a „curăți” terenul, pe care va veni grosul, ca să impresioneze. Ni s-a dat să înțelegem că ar fi bine să luăm parte și noi. Tata a hotărât să mergem noi, cei trei feciori cu dânsul, mama și sora să rămână acasă.

Cum zburam noi prin sau pe lângă Orașu Nou când mergeam la vie sau la vânătoare, parcă aveam aripi la picioare, și cât de grei ne erau acum pașii. Parcă zeci de kg de plumb ne atârnav de picioare și fiecare pas era un chin. Parcă și peisajul tomonic în care ne delectam și îl savuram înainte, în câte o zi senină, cum era și aceasta de atunci, ni se părea altfel.

Mi-au venit în minte cuvintele poetului pătimirii noastre ardelene:

„... și soarele, nu pentru noi răsare”⁹

În centrul comunei, la răspântia celor trei drumuri care se întretaie aici: dinspre Satu Mare, Seini și Negrești, toată suflarea ungiurească din comună. Am stat și noi într-o margine.

⁹ Octavian Goga, ”Noi”, în Poezii, Budapesta, 1905.

Dinspre Satu Mare și-a făcut apariția o formație mică de care de luptă și mai la urmă un camion deschis, din care fluturau zeci de pălării negre cu pene de cocoș. Erau jandarmii, în a căror ținută - ne spunea tata - nu s-a schimbat absolut nimic din timpul monarhiei austro-ungare. Ei au fost cel mai puternic instrument de opresiune a naționalităților, a multor naționalități din conglomeratul monarhiei habsburgice.

Noile autorități și câțiva jandarmi au rămas la Orașu Nou, ceilalți și-au continuat drumul spre Vama-Negrești.

Sediul plasei administrative Oaș era la Negrești, dar a fost schimbat de îndată la Orașu Nou.

Am luat-o și noi spre casă.

Spre Racșa vatră de neam.

Când am părăsit șoseaua și am luat-o pe cărarea bătătorită printre holde, apărându-ne de acum în fața ochilor dealurile și, la poalele lor, Racșa, parcă ne-am simțit alții.

Deși fiecare își aducea gândurile lui, cele mai grele cred că erau ale tatii, care ne purta pe toți la inimă, dar parcă cel mai zbuciumat eram eu, căci mă găseam mai aproape de pragul vieții.

Cale de câteva sute de metri am străbătut hotarul comunei Orașu Nou, apropiindu-ne de hotarul Racșei. Niciunul dintre noi nu scotea o vorbă, fiecare era singur cu gândurile lui, dar când ne-am apropiat și am pășit în hotarul satului - deși până atunci mergeam răsfirați - ne-am pomenit că suntem într-o linie, avându-l pe tata la mijloc, frații la stânga lui, iar eu de-a dreapta. Sesizând și el apropierea noastră, fără să scoată nici un cuvânt, la o poruncă lăuntrică, atavică, parcă la un glas venit din colbul istoriei în care s-au filtrat, s-au condensat toate durerile transilvane, ne-am prins cu brațe vânjoase de după cap - gestul fiind inițiat de tata - începând să tropotim o „roată” - dans bărbătesc din Țara Oașului - nemaipomenită.

La început, la primii pași, când am început să izbim glia de sub noi cu o înfocare și o îndârjire de care nu am mai avut nici până atunci și nici de atunci, din ochii fiecăruia dintre noi, câteva lacrimi au stropit cărarea bătătorită, dar acestea au trecut și niciodată nu-mi voi da seama cât a durat: câteva clipe, sau cât istoria noastră de până atunci, ochii ni s-au limpezit, și așa, tropotind, am pășit în hotarul satului nostru - am trecut într-a „nost”. Când am încetat, tata a spus cu glas emoționant, cum încă niciodată nu-l auzisem.

- Nu vă temeți feciorii tatii, bine va fi! Neamul nostru nu piere!

Sunt sigur, absolut sigur, că încă nu s-a descoperit medicamentul, tonifiantul - și aproape că mă îndoiesc că se va descoperi cândva - care, indiferent de forma în care s-ar administra, să aivă efectul de a face ca o stare deprimantă - ca cea în care ne găseam - și pe care am trăit-o din clipa când am auzit rostindu-se împotriva noastră osânda de la Viena - să fie anihilată, ștearsă, de niște gesturi, de un ritm de dans oșenesc venit din strămoșii noștri daci, veniți din obârșii. Ne-am simțit și mai legați de acest pământ, de acești oameni care ne-au făcut să ne redobândim încrederea în noi, să revenim la verticala vieții, care parcă începuse să se clatine.

Am simțit că această forță nebănuț de mare de a înfrunța viitorul ne vine de la Racșa, de la răcșeni, de la această vatră de neam, care totodată mi-a fost și scut. Cel mai puternic scut.

Acesta a fost momentul decisiv, care, odată trăit, și hotărârea a fost luată definitiv, de a rămâne alături de răcșeni, alături de oșeni, împărtășind soarta care ne va fi dată.

*

După trecerea a mai bine de 40 de ani de când dreptatea românească - dobândită din nou cu atâta vărsare de sânge - a sfârșit cel mai odios dictat cunoscut de istorie, impus României la Viena, la 30 august 1940, de către puterile Axei Roma-Berlin, îmi vin în minte câteva trăiri de-ale mele din acea perioadă, pe care aș dori să le aștern pe hârtie.

O fac cu strângere de inimă, și dacă aș întrezări fie chiar și o umbră de răzbunare din partea acelor care eventual ar citi aceste rânduri - împotriva maghiarilor - le-aș arde de pe acum. Le scriu numai și numai pentru a nu se uita, încadrându-mă în vechea vorbă a neamului meu, că „Românul iartă, dar nu uită”, venindu-mi în minte cuvintele marelui nostru și totodată unul dintre titanii umanismului românesc, Nicolae Iorga, care, în acel crud și dureros septembrie 1940, în zilele imediat următoare ocupării Ardealului de Nord, când încă sângele martirilor nu se răcise, când încă fumegau locașurile de închinare și gospodăriile incendiate de către „cuceritori”, scria în finalul unui articol:

„Statul Român va face ce crede. Din partea noastră nu avem decât un sfat, a nu se clinti un fir de păr din capul unui cetățean maghiar al României. E cea mai teribilă pedeapsă ce putem da chinuitorilor și asasinilor”.

Citind recenta lucrare „Teroarea horthysto-fascistă în nord-vestul României, septembrie 1940 - octombrie 1944”, Editura Politică, București 1985, în capitolul III: „Maltratări și crime comise de trupele și organizațiile teroriste hothyste pe teritoriul cucerit din nord-vestul României”, nu am găsit nici cea mai vagă amintire despre atacul dezlănțuit de către studențimea maghiară din Cluj - poate și din alte orașe ale Ungariei, ca de exemplu cei din Debrețin - sprijiniți de poliție, împotriva seminarului Academiei de Teologie Română Unită din Cluj.

Deoarece în perioada II .1941 - III.1944, și subsemnatul am fost unul dintre studenții acestei academii, voi aminti câteva cazuri la care am luat direct parte.

*

Înainte de a trece la evenimentele la care am luat parte la Cluj, țin să amintesc câteva cazuri întâmplare părinților mei, care erau pe atunci în satul Racșa din Țara Oașului, tata paroh protopop - onorariu, mama învățătoare, director de școală primară, titulară, definitivă, cu toate gradările.

Mama a continuat să predea în limba română. A fost schimbată din funcție de către un învățător tinerel, venit din „Anya orszásg”- patria mamă, cu numele Labos Menyhet. Acesta, deși părea un tânăr nevinovat, nu s-a sfiit să-i impună mamei să nu mai redea în limba română.

Mama i-a citit articolul din Constituția statului maghiar prin care se garanta în școli limba naționalităților conlocuitoare, la care directorul i-a ripostat:

- „Să fim serioși. Constituția este pentru propagandă externă, dar noi avem instrucțiunile noastre pe care le aplicăm”.

Într-o zi, tata se găsea în biroul preturii din Orașul Nou - a fost adus din Negrești, unde era înainte sediul plasei Oaș - și discuta românește cu un învățător ungar, dar prieten bun, Puy Géza. Ne făcea plăcere să vorbim cu el, căci ni se părea că vorbește mai frumos românește decât noi, fiind născut și crescut pe valea Streiului, în comuna Pui.

Au fost opriți din conversație de către prietenul lor comun, Perecy Alexandru, acesta interzicându-le de a vorbi românește în birourile preturii.

Desigur că învățătorul i-a ripostat că nu-i e rușine de tata, care nu s-a sfiit niciodată, a vorbit cu ei ungurește și în timpul României.

Am amintit acest caz, pentru a trage concluzia ce se impune: dacă a îndrăznit să oprească un român - prieten, ce oprești au fost de fapt pentru ceilalți ardeleni.

*

În toamna anului 1940, prin luna noiembrie, părinții mei au fost citați să se prezinte la postul de jandarmerie din Orașul Nou. S-au prezentat, fiind chemați și alți trei învățători români: Iva Gheorge, Răfan - mi se pare Andrei, și Marinceaș din Vama. Cei trei învățători au fost poștiți într-un birou alăturat, iar părinților mei li s-a spus să aștepte până când termină cu ceilalți.

Acolo, cei trei învățători au fost supuși unor maltratări teribile. Urletele lor i-au îngrozit pe ai mei, care așteptau să le vină rândul.

După un timp a venit plutonierul „örmeșter” și le-a spus că deocamdată lor nu le face nimic, dar la cel mai mic semn de nesupunere către patria maghiară, urmează și ei. În orice caz, le-au atras atenția că nu au văzut și nu au auzit absolut nimic, deoarece dacă află că au spus eu cuiva, vor păți cel puțin la fel.

*

Am fost admis ca student al Academiei de Teologie Unită din Cluj, începând cu semestrul II al anului școlar 1940-1941. Deși aveam patru ani de drept, nu mi s-a recunoscut nici un trimestru de frecvență și a trebuit să fac patru ani de cursuri.

Decanul Facultății de Drept a Universității a fost înțelegător și mi-a admis înscrierea la doctorat, cu condiția să prezint diploma de licență înaintea ultimului examen.

În această situație, am obținut aprobarea rectoratului Academiei de a putea merge să studiez la biblioteca universității, consultând cursuri și lucrări pe care nu le aveam, în vederea prezentării și susținerii examenelor de doctorat numite „riguroase”/ung. „szigorlat”.

Îmi aduc aminte că într-o zi din primăvara anului 1942, pe când mă întorceam de la biblioteca universității - loc atât de îndrăgit de mine pentru studiu, încă din timpul studenției la drept - în Piața Unirii din Cluj era o manifestare antiromânească.

Lume multă, foarte multă și lozinci dintre care am putut reține următoarele:

„Horthy, Csaky, Teleky,

Minden olah menyen ki

Horthy, Csaky, Teleky, tot românul să iasă ...desigur că din țară, afară.

Huszon egy, huszon kető, hoszon három,

Reszkemek már az aláhok a határon”

Douăzeci și unu, douăzeci și doi, douăzeci și trei, tremură deja valahii la frontieră...”

Oláh mentes hazát követelünk”

/Pretindem patrie fără valahi/

Ca nu cumva să fiu descoperit că-s român, căci atunci numai bine nu putea fi de mine, am făcut stânga-mprejur și după un ocol foarte mare, am ajuns pe o stradă în apropierea seminarului nostru, azi Institutul de Muzică Gh. Dima, dar tocmai atunci manifestanții erau în preajma lui, auzindu-le urletele și aceleași lozinci, respectiv cântece patriotice, mai auzind încă unul pe care-l cântau cu deosebită plăcere, știindu-ne teologi:

„Lesz e nekünk irány utunk más is,
Bukaresti, Bukaresti ólah katedrális”

Vom avea noi și altă direcție de mers, catedrala valahă din București/
Iarăși am făcut un ocol mare și numai într-un târziu, după masă, am ajuns la seminar, lecuindu-mă pentru o bună bucată de timp de a mai ieși la bibliotecă.

*

Cu o altă ocazie, într-o seară, după înnoptare, am auzit că se apropie de instituția noastră o nouă manifestare șovinistă. Am auzit că geamurile de la parter sunt sparte. Stăteam cu sufletul la gură, temându-ne de o invadare, dar de la un timp huliganii s-au retras.

În dimineața următoare am aflat că pe soclul exterior al instituției era scris cu smoală, cu bidinele mari, cu litere de un metru înălțime, un text pe lungime de cca. 15 m.

„Levegöben azzel a kém fészekel”, adică: În aer cu acest cuib de spioni”!

La protestele episcopului nostru, Dr. Iuliu Hossu, acela care a citit proclamația de unire a Transilvaniei cu patria mamă, la 1 decembrie 1918 în Alba Iulia – într-adevăr, s-au luat măsuri ca aceste cuvinte jignitoare să fie șterse, și iată în ce mod: a venit o echipă de zidari, care, cu dălți și cu ciocane au răzuit în așa fel literele, încât a rămas același text de-acum săpat în zidul de mortar, putându-se citi de la distanță mare același text: „Levegöben eyyel a kém fészekel”.

Așa ar fi trebuit să rămână până în zilele noastre, pentru că cine ar fi văzut, ar fi și crezut că nu exagerez deloc. Îmi pare rău că nu am o fotografie cu această inscripție.

*

Dacă ar fi fost numai acestea, poate nici nu m-aș fi încumetat să le aștern pe hârtie, dar ele vin în context cu altă manifestare, alte manifestări tipice horthysto-fasciste-huliganice.

3 martie 1944, zi de vineri, prima din luna martie, în paresimi.

Sunt zile în viața omului care nu se uită niciodată, acelea a căror intensitate emoțională se imprimă pentru toată viața în eul nostru. Dintre astfel de zile din viața mea nu o pot uita pe cea de mai sus, mai precis două zile, aceleia adăugându-se și cea de 4 martie a aceluiași an.

După cină, încă înainte de rugăciunea de seară, mă aflu în capela seminarului.

Am auzit că se apropie dinspre centrul Clujului cu urlete, un torent de huligani - puțin zis -, care scandau cam aceleași lozinci ca și cele amintite, iar când au ajuns la seminar, au spart geamurile de la parter cu pietre și cu bâte, după câte îmi dădeam seama.

Am crezut că se vor mulțumi cu atât - ca și altă dată - și se vor retrage, dar m-am înșelat.

Am auzit bubuituri - lovituri puternice care nu puteau fi altceva [decât] forțarea porții masive de stejar, cu ceva „berbeci” improvizați, respectiv pregătiți din timp.

De la o vreme, poarta a cedat și am auzit năvălirea lor în incinta instituției.

Între timp, colegii, prevăzând și această eventualitate - că până la urmă poarta va ceda - s-au baricadat la etajul I. Dulapuri, noptiere, paturi, bănci, pupitre din sălile de cursuri, îngrămădite alandala una peste alta, formau prima linie de rezistență.

Năvalnicul șuvoi, după ce a făcut zob mobilierul și bucătăria de la parter, de unde rectorul, portarul, administratorul și bucătarii s-au refugiat la etaj, s-a repezit pe scări în sus, trezindu-se în fața primei baricade unde s-au oprit, încercând să o treacă, dar fără rezultat, colegii apărând o rezistență serioasă.

Și-au făcut apariția în fruntea huliganilor niște polițiști, făcându-și loc, la ivirea cărora rezistența colegilor a încetat, crezând că vor interveni oamenii de la ordinea publică și vor opri atacul, dar s-au înșelat amarnic: ei au deschis drumul celorlalți, care au tăbărât, unii colegi s-au refugiat, ascunzându-se care pe unde au putut în spălătoare, în sălile de baie, în dormitoare etc., chiar și în pod. Cei care au format ariergarda au fost loviți cu răngi și ciomege, apărându-se și ei cum și cu ce au putut, rănind și ei pe unii atacanți.

La un moment dat, s-a deschis ușa capelei, iar eu am crezut că mi-a sosit și mie ceasul, dar nu eu am fost prigonitul, ci profesorul de dogmatică Gavril Iagăr, grav rănit, care s-a așezat în bancă înaintea mea rostind cu voce înăbușită:

- M-au omorât ticăloșii..., suspinând de durere.

Nu îmi e cu puțință să descriu zgomotul, vuietul, vacarmul, urletele îngrozitoare, de atac ale unora, apoi de durere și ale unora și ale altora dintre răniți.

Când au observat colegii că năvălitorii trec de rezistență, au înjghebat, sau mai bine zis ar fi dorit să înjghebeze alta la etajul II, dar a fost prea târziu s-o fi putut face trainică.

Au dislocat de la locurile lor dulapurile, și când urcau pe scări atacatorii le răsturnau asupra lor. Unele s-au oprit la curba scărilor, altele, alunecând peste primele, au izbit geamul, i-au spart nu numai sticla, dar și ramele, alunecând la etajul II și făcându-se praf în curte, unde au lăsat o privire jalnică. În dulapuri erau, în afară de haine și albiturile de schimb, de-ale mâncării, primite de acasă din jertfa părinților, ulei, smântână, miere de albine etc., care s-au amestecat într-un haos de nedescris unele cu altele.

După cum am aflat ulterior, fratele meu s-a refugiat pe acoperișul clădirii, în exterior, crezând că acolo nu va fi descoperit. Nu a fost, dar era să-l coste viața, deoarece a alunecat, și numai o întâmplare norocoasă l-a salvat de la moarte sigură, anume, în alunecare, vârful ghetei întâlnind burlanul, s-a oprit, altfel de la acoperiș fiind cca. 20 m, nu multe șanse de scăpare ar fi avut.

Un alt coleg s-a refugiat în pod, deasupra sălii festive, dar tavanul acesteia a cedat și a alunecat în jos, dar întinzând instinctiv mâinile nu a căzut și l-au recuperat alți colegi.

Unul s-a refugiat în sala festivă și s-a ascuns sub un pian. Au pătruns și în sala festivă, făcând praf și pianul, dar pe el - minune - nu l-au descoperit, dar numai el știe prin ce clipe groaznice a trecut.

Singura încăpere în care nu au intrat a fost capela în care mă găseam eu și mai pe urmă profesorul Iagăr.

După ce și-au făcut plăcerea inimii lor, s-au retras, lăsând instituția noastră într-un hal pe care nici nu încerc să îl descriu.

Cei foarte grav răniți dintre colegi au fost duși la clinică și s-a întâmplat ca unul dintre ei să ajungă în același salon cu unul din tabăra adversă. Pentru a scăpa de noi maltratări, așa cum a fost, s-a refugiat la o familie de români din apropiere.

Dintre colegi, cel mai grav au fost răniți Coriolan Căpâlna - azi preot în Vezendiu - care ar putea confirma - și sunt sigur că ar completa cele relatate de mine, precum și colegul Ceuca Gavril, azi inginer în București.

Pe coridor, pe jos, pe pereți, bălți de sânge țâșnit din rănilor celor răniți grav.

Noaptea, nu cred că unul dintre noi, cei 110 studenți teologi, să fi închis ochii. Am priveghiat.

În ziua următoare, 4. III. 1944, dacă nu vedeam cu propriii mei ochi, nu aș fi crezut că ar putea fi o dezordine mai mare¹⁰.

Eu aveam la mine cea mai mare parte dintre clișeele fotografice la care țineam mai mult, pentru a le avea la îndemână în cazul unor colaborări, așa cum a fost la început, în luna aprilie 1941 de Paști, când mi-a apărut articolul "Paștele în Țara Oașului", și după aceea altele, despre Crăciun, Rusalii, Oierit, drumetii prin Maramureș etc. în „Tribuna Ardealului”, singura publicație românească pentru tot Ardealul ocupat.

Și de data aceasta am avut noroc: dulapul fraților Andron fiind situat mai departe de coridor, de scări, și fiind într-un grup de patru, și nu de câte două ca și multe altele, nu a mai putut fi tras în graba mare la baricadă, așa că marea mea comoară am găsit-o intactă și m-am legat să nu mă mai despart de ea, orice s-ar întâmpla.

Pe la orele 10.00 a.m. a venit la instituție episcopul nostru, Iuliu Hossu, fiind însoțit de mai mulți ofițeri superiori din Wehrmacht, care au văzut la fața locului urmarea atacului banditesc.

Ne-a comunicat că în asemenea condiții nu mai putem continua studiile aici, să mergem acasă, să ne pregătim și vom fi chemați când să ne prezentăm la sesiunea de examene. Unii colegi au și început să plece, cei mai mulți dintre ei fiind din părțile Bistriței și Năsăudului, iar mulți dintre ei au fost depistați că-s români, prinși și bătuți.

Deoarece trenul cu care intenționam noi să părăsim Clujul - personalul Cluj - Baia Mare, pe valea Someșului - avea plecarea după masă pe la orele 17.00, m-am înțeles cu fratele meu Mircea să nu ieșim pe poarta principală, ci prin dos, prin curtea seminarului.

Fratele meu și-a făcut rost de niște haine pondoase și nimeni nu l-ar fi cunoscut că doar ar fi teolog. Eu nu mi-am putut procura un astfel de costum, dar pentru a nu fi descoperit că fac parte din neamul celor urmăriți, mi-am ridicat reverenda până la subțiori, îmbrăcând apoi paltonul negru, lung, deci eram în civil canonic. Astfel îmbrăcați și având asupra mea într-o mică valioară clișeele amintite, am traversat curtea seminarului și cu ajutorul unei scări de lemn am trecut peste gardul înalt de scânduri, cam de 3 metri, coborând de cealaltă parte, iar din curte, prin niște coridoare întunecoase și întortocheate am ajuns direct în strada Horea (de azi), pe care am traversat-o luând-o pe niște străzi înguste, ieșind în strada Horea care ducea spre gară. Fratele meu s-a urcat într-o căruță trasă de un cal, iar eu mergeam pe trotuar cam în același pas cu mârțoaga. Când am ajuns dincolo de Facultatea de Filologie (pe atunci Liceul de Fete „Marianum”) am observat că-s flancat de doi tineri, probabil studenți, care au continuat să meargă în același ritm cu mine. Văzându-i numai pe ei doi, nu m-am prea neliniștit, mai ales că-l știam și

¹⁰ Istoricul Ottmar Trașcă de la Institutul de Istorie al Academiei din Cluj Napoca, reputat specialist al acestei perioade istorice, ne-a relatat într-o discuție referitoare la subiectul prezentat că a găsit confirmarea evenimentelor din martie 1944 de la Cluj-Napoca în arhivele Serviciilor secrete maghiare de la Budapesta.

pe fratele meu aproape și care, desigur, urmărește toate mișcările. Dar apropiindu-mă de gară și privind puțin îndărăt pentru a mă convinge de prezența fratelui meu, am observat că în spatele meu mai sunt trei inși, deci eram cât se poate de bine păzit de cinci. M-au întreat că unde merg, răspunzându-le tot în limba lor, au continuat să se țină de mine.

Când am intrat în holul gării, fratele meu, așa cum ne-am înțeles încă înainte de a pleca, s-a dus la un ghișeu, întrebând dacă e de serviciu Tasnádý Márton, o rudenie de a noastră din partea mamei.

Eram cu ochii spre ghișeu de unde așteptam - să zic așa - mântuirea, mai ales că drăgălașii mei de însoțitori au început să mă lovească cu picioarele. În această situație mi-am zis că deocamdată e de răbdat.

Norocul a fost de partea noastră: Márton era de serviciu. A deschis geamul de la ghișeu și mi-a făcut semn să intru. Nu am stat nici o secundă și sărind printre asupritorii care nu se așteptau la o asemenea figură, am mers grăbit spre ușa ghișeului. Márton mi-a deschis pe dinăuntru, iar după ce am intrat a încuiat ușa. Deocamdată am respirat ușurat.

Când a fost aproape ora plecării trenului, care era garat chiar la linia I, deci chiar la marginea peronului, am ieșit din birou direct pe peron, eu înainte, fratele meu și Márton în urma mea.

Dacă le-am făcut figura înainte cu câteva minute „ocrotitorilor” mei, de data aceasta mi-au făcut-o ei mie.

Erau postați toți cinci pe peron, în fața vagonului spre care mă îndreptam, cam cu 2-3 metri mai înspre clădirea gării.

”Acum îi acum”, mi-am zis în sinea mea, și din clipa aceea am simțit că plutesc, parcă aș fi fost dematerializat, făcându-mi în câteva fracțiuni de secundă un plan: salvarea mea și a clișeelor.

M-am gândit să-mi urmez drumul neșovăitor înainte, încercând să trec prin zidul viu, trecând printre al doilea și al treilea de la stânga mea, astfel să îmi rămână de partea stângă doi, iar de partea dreaptă trei. Valijoara cu comoara mea o aveam în mâna stângă, dreapta lăsându-mi liberă pentru orice eventualitate.

Am înaintat cu pași hotărâți, dar fără să fug, fără să mă grăbesc.

Nu știu cum am intrat între cei doi stâlpi vii, dar aceștia, după ce i-am atins cu corpul, au căzut ambii, iar eu cu o săritură de tigru am zburat, făcând o traiectorie, aterizând pe treapta mai de sus a vagonului care avea ușa deschisă.

În timp ce zburam, am auzit vocea profundă de bariton a fratelui meu, care a strigat în limba asupritorilor:

Ne báncs!!!

În clipa următoare aterizării mele, am făcut stânga-mprejur, fiind de acum gata, hotărât a mă împotrivi încercărilor lor de a se urca în vagon la mine, dar în clipa aceea trenul a pornit și urmăritorii noștri - unul dintre ei având în mână un pumnal groaznic - rămânând năucii. Fratele meu a prins trenul din mers.

Pe culoarul vagonului ne-am îmbrățișat și am lăcrimat cu Mircea, nu numai ca doi frați, dar și ca doi români, cunoscând că prigonirea vine împotriva neamului nostru. În tren nu erau mulți călători, am găsit chiar un compartiment gol în care am intrat, dar încă nu eram liniștiți, la fiecare oprire iscodeam: oare nu cumva prigonitorii ne urmăresc, ieșindu-ne înainte?

De-abia după ce ne-am îndepărtat de gara Dej ne-am mai liniștit și l-am întreat pe fratele meu:

- De ce ai strigat: "Ne báncs!" în gara Clujului? iar răspunsul său m-a cutremurat.
- Dacă nu aș fi strigat, poate că nu mai eram împreună! Unul dintre urmăritori, care nu căzuse la pământ, a voit să-ți înfigă pumnalul în spate, dar în clipa când a auzit strigătul meu pe limba lui, a ezitat o clipă, moment în care ai sărit în vagon.

Iată deci că încă odată în viață, în ceas de supremă cumpănă, nu ne-a ocolit norocul.

Oare al cui a fost acest noroc? Al neamului meu sau al meu?

Prin mine, pentru Neamul meu, îndrăznesc să afirm și iată de ce:

Dacă îi reușea prigonitorului să-și înfigă pumnalul în spatelui meu, poate aș fi rămas mort în gara Clujului și sângele meu s-ar fi vărsat peste clișeele mele cu cea mai mare încărcătură istorică și nimeni, niciodată nu ar fi știut că chipurile urmașilor Sfetnicilor lui Decebal au ajuns până în contemporaneitate. Ele acum ilustrează în Cartea Neamului, Istoria Românilor, „continuitatea daco-romanilor în spațiul carpatic”, așa cum a notat marele nostru istoric Const. C. Giurescu sub fotografia grupului de bătrâni din satul Racșa Țara Oașului, publicată în „Istoria Românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi”, Editura Albatros, 1971.

*

Am ajuns acasă duminică pe la amiază, când tata tocmai cobora de la biserică. Văzându-ne sosiți pe neașteptate, ba poate nici fețele noastre nu erau prea vesele, ne-a întrebat cam neliniștit:

- Ce-i cu voi, dragii Tatii?

I-am răspuns eu laconic, doar atât:

- Noaptea Sfântului Bartolomeu! iar el, făcându-și cruce a zis încet, mai mult pentru sine:

- Doamne, oare cât va mai trebui să răbdăm?

I-am relatat apoi pe larg cum s-au întâmplat lucrurile, îngrozindu-se de cele auzite.

*

Și pentru ca să fiu pe deplin crezut, voi spicui din corespondența mea avută cu colegii în zilele imediat următoare, scrisori pe care le păstrez de atunci cu sfințenie, fără a fi bănuieț măcar - sau poate totuși am intuit - că peste curgerea timpului ele vor deveni adevărate documente. Acestea, coroborate cu amintirile mele, le vor face și mai fidedemne.

Citez în extras din scrisoarea primită de la colegul meu de an Alexandru Pop, care era administratorul internatului românesc de băieți de pe lângă Episcopie. Iată ce cuprinde scrisoarea acestuia, datată 9.III.1944.

„... Cum ai ajuns acasă, este prima întrebare. Până la gară am auzit că era s-o încasezi. Sper că de la gară nu v-au atacat pe tren. Noi, cei rămași aici am fost supuși unor vânători ne mai pomenite în acest oraș, cel puțin de când știu contemporanii. Între mulți care au făcut cunoștință cu metodele medievale, am fost și eu.

Duminică la ora 11.30 venind de la biserică, în civil/cravatat/, în fața prefecturii am fost oprit de un grup de studenți cu vorba:

”Moga olah vagy magyar?” Ce era să zic? Le-am răspuns pe limba lor de ce mă întreabă și ce vor de la mine?

Natural, din felul răspunsului au văzut că sunt român. M-au luat în brațe doi, unul din spate și m-au tras pe o stradă lăturalnică, fostă Alecsandri. Altul, al patrulea a mers cu zece pași mai înainte și a deschis prima poartă la nr.2 - și le-a spus "Gyertek be vele!"

Eu, văzându-mi aproape sfârșitul cât se poate de tragic - căci dacă reușeau să mă tragă în curte mă lăsau lat - am început să urlu ca un disperat:

"Segitcsék!" Dar nimeni nu venea, ci se adunau satisfăcuți că vor „beli un olohău”. Ajuns la poartă am pus tot ce-mi mai rămânea și nu m-am lăsat, nu m-au putut duce în curte, atunci, văzând că se apropie o doamnă ceva mai respectabilă - și eu urlam a moarte deși încercau să-mi prindă gura să nu pot zbiera, au început a-mi căra la pumni în cap, credeam că amețesc, dar totuși am rezistat, atunci

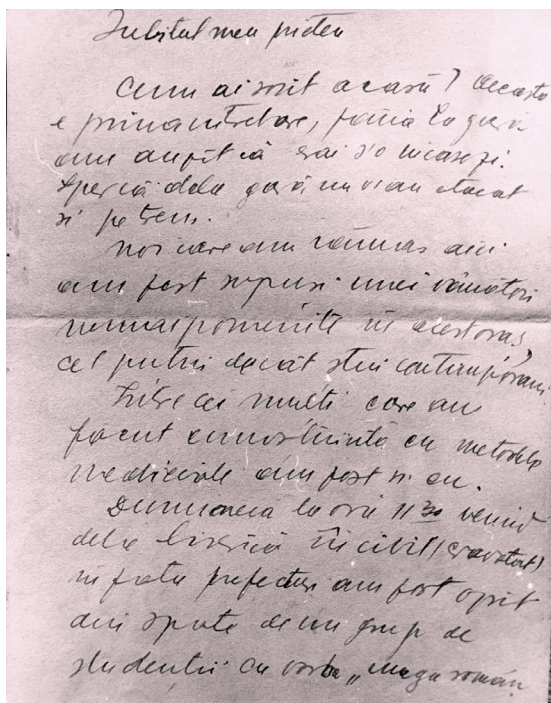
au urmat picioare în burtă, câteva le-am parat, dar nici acestea nu m-au doborât la pământ. A urmat o ultimă lovitură care, dacă le reușea, îmi era fatală, căci rămâneam fără dinți în gură. Cu toată forța mi-a repezit un pumn spre gură, însă - semn că m-am mișcat ceva, n-a nimerit ținta, că m-a pocnit în sinusul bărbiei încât mi-a zdrobit gingia de jos și mușchiul ligament al buzei de jos, cu gingia ruptă de tot și un dinte era să-l pierd însă acum s-a întărit din nou. Din cauza ultimei concluzii, de duminică am cam răbdat foamea, greu pot mânca, mai mult lichide... Pe 15 martie se aude că pregătesc ceva mai grozav așa că eu voi pleca de aici prin 12-13 până după 15 martie. Au fost mulți care au suferit... ss. Alexandru Pop.”

Colegul Pop Alexandru avea dreptul terminat ca și mine și eram buni prieteni. După eliberare a fost juriconsult la Huedin în timpul raionului, apoi de la reforma administrativă din 1968 a ocupat funcția de consilier juridic la Consiliul Popular al județului Cluj, până la pensionare. Astăzi trăiește în Florești, Cluj, str. Avram Iancu, nr. 236.

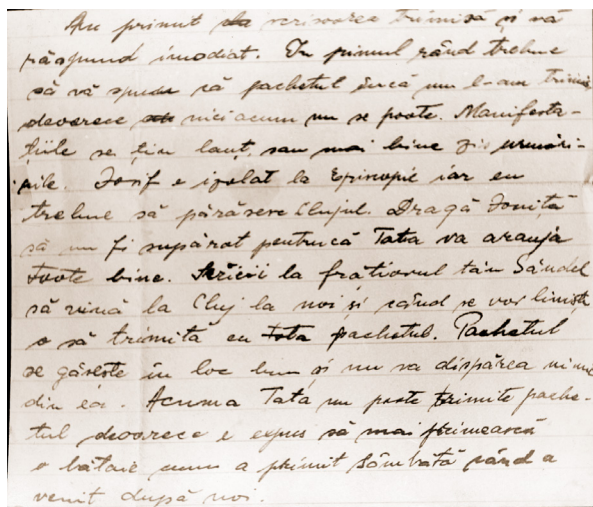
Spicuri din scrisoarea primită de la colegul nostru Iosif Covaci, pe care l-am rugat să-mi trimită cu cineva un pachet cu haine la o cunoștință.

„8.III.1944. Dragă Ioniță și Mircea... Nu am putut trimite pachetul deoarece manifestațiile se țin lanț, sau mai bine zis urmările. Tata nu-l poate trimite pachetul deoarece e expus să mai primească o bătaie, așa cum a primit sâmbătă seara când a venit după noi. Voi cum ați ajuns acasă?

Am auzit că mai mulți teologi au fost bătuți la gară. Dacă ați scăpat bine îi mulțumiți lui D-zeu că ați scăpat cu atât. Sperăm că acum lucrurile se vor liniști că acum e a șasea zi de când se țin lanț bătăile ... ss. Iosif Covaci.

Fotografia nr.2. Fragment din scrisoarea semnată de Alexandru Pop

Fotografia nr. 3. Fragment din scrisoarea semnată de Iosif Covaci

După eliberare, într-o perioadă, colegul Covaci a ajuns directorul administrativ al Filarmoniceii din Cluj.

Spicuiuri din scrisoarea colegului Salviu Cupcea datată 7.III.1944.

„Tot mereu eram îngrijorați de soarta voastră. Mai ales când am auzit că te-au insultat și pe tine la gară. Au făcut încă multe. Ceuca / un coleg deal nostru, n.n. / e la spital. Alții mulți bătuți și-i urmăresc acum și pe cei mai mari. Preasfințitul a fost insultat și scuipat în față. Ceilalți de la episcopie toți tremură. Eu am evadat spre casă. Am fost de nedescris: civil murdar, după cum au știut să mă machieze cuscrii.

Studentii români au fost dați afară de la cursuri...

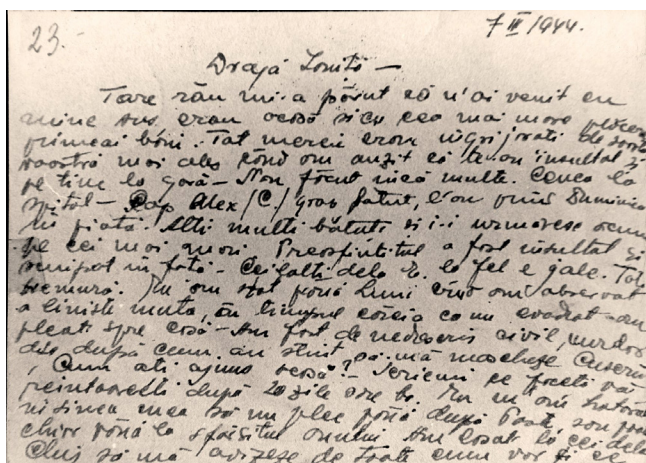
Colegul Salviu Cupcea mi-a devenit cumnat și a fost preot în comuna Strâmtura, județul Maramureș, pe valea Izei, unde a ridicat o biserică nouă, o adevărată catedrală”.

Spicuiuri din scrisoarea colegului Covaci Iosif datată Cluj la 11.III.1944.

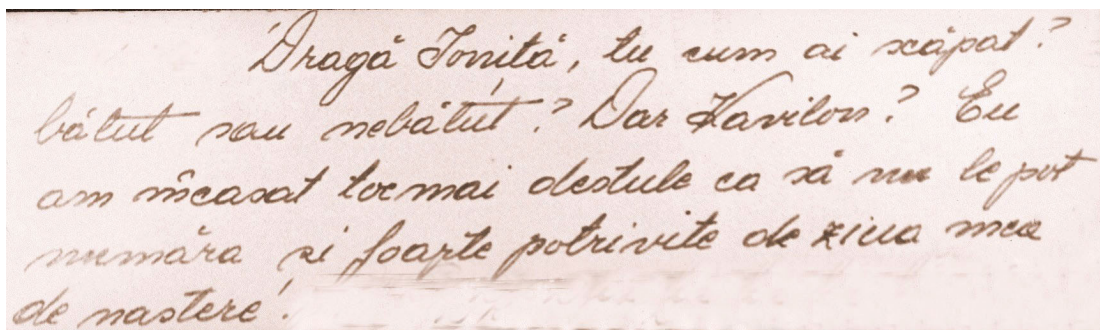
„...Fratele meu a plecat la țară, iar eu am rămas pe loc, fiind cantor, așa că n-am ce face decât să stau la episcopie sau să plec pe unde apuc... Până în prezent sunt întreg, mulțumesc lui Dumnezeu. Dar nu știu că diseară sau mâine voi mai fi. Rugați-vă pentru noi, care sunteți în siguranță acum... ss. Iosif”

Spicuiuri din scrisoarea colegului Vasile Naghi datată Bistrița, 9.III.1944:

„... Dragă Ioniță, cum ai scăpat? bătut sau nebătut? Eu am încasat tocmai destule ca să nu le pot număra și foarte potrivit de ziua mea de naștere... Eu m-am

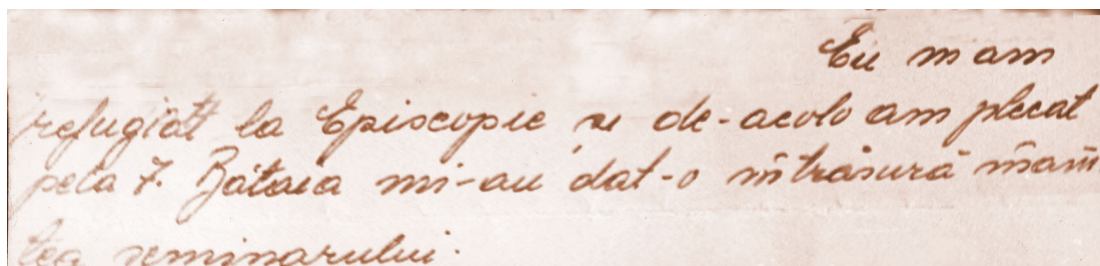

Fotografia nr. 4. Fragment din scrisoarea semnată de Salviu Cupcea

Fotografia nr. 5. Fragment din scrisoarea semnată de Vasile Naghi

Fotografia nr. 6. Fragment din scrisoarea semnată de Vasile Naghi

refugiat la episcopie și de acolo am plecat pe la 7. Bătaia mi-au dat-o în trăsură, în fața seminarului. Te rog să-mi comunic noutăți. Pe unde sunt ceilalți colegi, cum au scăpat? ss. Vasile Naghi.

Colegul meu de mai sus a ajuns preot în Bistrița.

Din scrisoarea colegului Septimiu Grapini, datată Șant, 10.III.1944.

„...După câte am auzit, după plecarea noastră, sâmbătă seara, s-a repetat aceeași poveste. A fost devastat seminarul ortodox și casa lui Hațieganu, iar directorul băncii „Albina” ziua în amiaza mare a fost bătut în piață, până la sânge. De altfel și radio București le-a anunțat pe toate, cred că și tu le-ai auzit”.

Septimiu Grapini a fost un lung șir de ani directorul școlii generale din Șant, jud. Bistrița Năsăud, azi pensionar tot în aceeași localitate.

Spicuri din a treia scrisoare primită de la colegul Iosif Covaci din Cluj, la data de 18.III.1944.

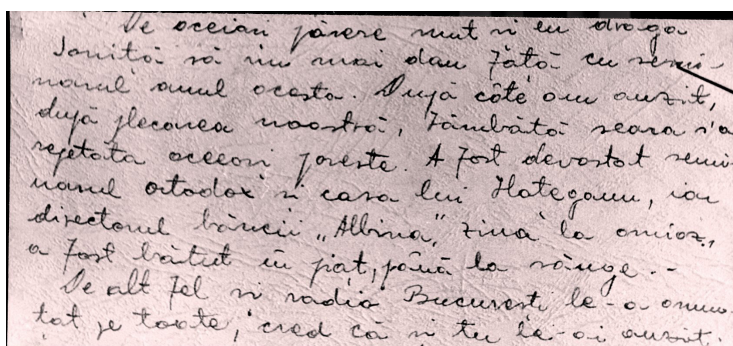
„... În ceea ce privește situația după exodul nostru de aici, țin să vă comunic că aceeași situație a durat până după 15 martie. Au trecut la studenți, la țărani, la servitoare, așa că nimeni nu a fost cruțat. Eram urmăriți la

tot pasul. Deși eram în civil, adică cu haine deschise, cu cravată ș.c.l. totuși nu eram în siguranță... Am stat la episcopie împreună cu Crișan Oltean și Plăian. Părintele Chindriș și-a tăiat barba, nu-l mai poți recunoaște și pe deasupra e îmbrăcat în haine deschise cu cioareci de la țară. Păr. Chișiu la fel și-a tăiat barba și și-a cumpărat haine gri. Printre altele să știți că făptașii au fost identificați ...dar pedeapsa nu a urmat încă..., poate nici nu va urma”.

Pentru a fi deplin crezut, în partea finală voi anexa fotocopii în extras din scrisorile pe care le-am citat mai sus, originalele găsindu-se în arhiva subsemnatului¹¹.

Din primăvară și până în toamnă, la liberarea definitivă/ 25oct.1944/, voi încerca să amintesc câteva momente mai semnificative și anume:

1. Deportarea evreilor
2. 23 august 1944 la Racșa

Fotografia nr. 7. Fragment din scrisoarea semnată de Septimiu Grapini

¹¹ Anexele la care face referire Ioniță G. Andron sunt incluse ca fotografii în textul reprodus de noi.

3. Arestarea și întemnițarea noastră
4. Domiciliul forțat
5. Percheziție domiciliară de către bande S.S. aduse de către un ungur din Orașu Nou
6. Eliberarea Țării Oașului
7. Răsplata

Deportarea evreilor:

Încă prin 1942 era un medic tânăr evreu în comuna Orașu Nou de care aparținea Racșa. De câte ori venea în sat, fiind foarte bine primit de noi, îi făcea o deosebită plăcere să stea de vorbă cu tata, căruia cu o ocazie i s-a destăinuit cu lacrimi în ochi, arătându-se foarte îngrijorat de soarta evreilor din Ungaria și Germania. Tata a căutat să-l încurajeze, căci nu-i venea a crede că în plin veac XX ar fi posibil așa ceva, dar toate temerile lui s-au adevărat, ba au fost și întrecute. De fapt, el a fost ridicat nu peste mult și nu i-am mai auzit de veste.

În primele zile ale lunii mai 1944 am făcut o drumeție de trei zile de la Racșa la Negrești, Certeze, Huta, Moșeni și Bixad. Pentru prima dată de când aveam aparat foto am prins o primăvară întreagă, de la îmbobocire până la explozia florală. A fost o încântare a sufletului și a inimii, păcat că a fost umbrită de o scenă văzută cu ochii mei în după masa zilei de 3 mai 1944, când mă întorceam acasă de la Bixad. Jandarmii stăpânirii, ajutați de alți buni patrioți, adunau evreii din Bixad, de la copii de sân până la bătrânii neputincioși, paralizați. Nu-mi venea a crede ochilor că se poate întâmpla așa ceva în țara în care trăiam și ceva îmi spunea că în România așa ceva nu se va putea întâmpla.

Știu că am ajuns acasă foarte amărât, dar nici părinții mei nu au avut o veste mai bună. Și membrii celor 2-3 familii de evrei din Racșa au fost duși la postul de jandarmi cu pene de cocoș din Orașu Nou.

Pe fostul nostru vecin, Seelfreund Samuil, l-au ridicat încă înainte, pe motiv că ar fi comunist. Eu nu eram acasă, dar mi-a spus mama că tocmai atunci scotea pâinea coaptă din cuptor, a pus două pâini în ranița mea și le-a trimis la Ilonka, soția lui, să-i fie de drum. De drumul cel fără de întoarcere...

Acum i-a venit rândul lui Ilonka și la cele 7 fete ale lor, cu care am crescut împreună. Dacă mi-ar cere azi cineva un nume de om cu cea mai bună inimă pe care am cunoscut-o, cred că nu aș ezita nici o clipă să-i rostesc numele, o întruchipare de bunătate și gingășie. Și-a sărutat pereții exteriori ai casei când a plecat, ca un presentiment straniu a ceea ce s-a și întâmplat.

23 august 1944 la Racșa

- Nu închideți aparatele de radio. În curând vom transmite un comunicat important pentru țară!

-Oare care suflet de român din Transilvania nu a tresărit la auzul anunțului crainicului de la Radio România?

-Pe undele eterului așteptam cu sufletul la gură comunicatul, care nu a întârziat și din care am reținut:

„România rupe legăturile cu Germania, încheie armistițiul cu Uniunea Sovietică, denunță valabilitatea arbitrajului de la Viena pe care-l consideră nul și neavenit...”

Entuziasmul nostru a fost de nedescris. Simțeam că trăim istoria, dar nu o puteam urni să alunece mai repede – pe calea ei mult întortocheată - așa cum am fi dorit noi.

Ne-am dat seama că se apropie „spartul târgului”, dar bănuiam că vor mai urma pentru noi zile grele, mai ales pentru noi, care eram cei mai îndreptățiți de fruntariile de atunci ale României.

Iată în continuare cum vorbesc scurtele mele notițe de atunci:

„25 august. Jandarmii cu pene de cocoș ne duc aparatul de radio și armele, stabilindu-ne domiciliul forțat. Duminecă și marți 29 august rămân fără Sf. Liturghie. Nu e voie să mergem nici la biserică”.

În robia Sătmarului

1 septembrie ora 9 seara. Arestați tata și noi cei trei frați, escortați la postul de jandarmi Orașu Nou. Dimineața, între baionete, escortați la gara de aici cu trenul la Satu Mare. Închiși în celula 64, un număr de 24 români. Aproape toți intelectuali români arestați.

Am și lista celor 26 de români, între care și preoți bătrâni din Țara Oașului.

Sâmbătă, 2 septembrie 1944, când au sunat sirenele dând alarma pentru atac aerian, am fost duși cu toții în subsolul penitenciarului Satu Mare, unde tata s-a întâlnit cu foști colegi de liceu de la Beiuș și de la teologie. Eram câteva sute din tot județul Satu Mare. A fost cea mai mare întrunire a românilor din partea de nord-vest a țării. Pe fețele tuturor, chiar în acele vremuri grele se putea citi un optimism, reținut desigur, ca să nu dăm de bănuț nimănui, bucuria la gândul spre viitorul apropiat. Și ca norocul nostru, cât timp am fost întemnițați, Sătmarul nu a fost bombardat, dar îndată ce am fost „lăsați la vatră”, nu a scăpat¹².

Domiciliul forțat

Am fost eliberați cu condiția să respectăm strict condițiile domiciliului forțat.

Într-o seară, pe la mijlocul lunii octombrie, ne-am pomenit acasă cu trei SS-iști înarmați până în dinți, aduși la noi de către un binevoitor maghiar din Orașu Nou, pe motiv că noi am avea arme. Au declarat categoric: dacă găsec o armă, ne împușcă pe toți. Tata mi-a făcut semn discret și eu am înțeles să o întind. Era noapte întunecată, fără lună și înnorat. Am trecut prin grădina parohiei sărind peste Valea Satului și trecând pe la diac / Ciorba Ion / i-am spus să fie atent ce se întâmplă la noi și să-i spună tatii că eu am mers la ultima casă din sat, la curatorul Iacobi Tomii.

Percheziția domiciliară ce a urmat a fost amănunțită. Cu acea ocazie, mi-au luat toată aparatura foto care era pusă parcă la îndemâna lor într-un sertar, căci noi așteptam trupele eliberatoare. Puteam să le îndosim foarte bine, așa cum am făcut cu aparatul și anexe sale / foto / ale medicului din Orașu Nou, maghiar, care ni le-a încredințat.

După terminarea percheziției - alegându-se cu aparatele mele - părinții și frații mei au venit și ei la aceeași familie de răcșeni cinstiți și ospitalieri, în margine de sat, unde peste câteva zile a venit și familia medicului maghiar din Orașu Nou.

Eliberarea Țării Oașului

Fila de calendar arăta ziua de 23 octombrie 1944. Seara, în cadrul radio-jurnalului, în comunicatul Marelui Stat Major al Armatei privitor la situația frontului, între altele, crainicul a anunțat:

„- A fost eliberată țara Oașului...”, veste pe care deși o știam, căci am trăit-o pe viu, ne-a făcut totuși să lăcrimăm de bucurie, iar mama s-a grăbit să se așeze exact în același loc - pe patul ei lângă noptieră - unde stătea când a auzit osânda de la Viena.

”Unde am auzit vestea cea tristă, acolo vreau să aud și cea mai mare bucurie pe care am avut-o de atunci” - ne-a spus mama.

---

¹² Ioniță G. Andron se referă la bombardamentele aviației sovietice asupra Sătmarului din septembrie 1944 care au distrus o bună parte din oraș.

Răsplata

La câteva zile, s-a prezentat la noi medicul din Orașu Nou care nu a avut cuvinte de mulțumită față de tata pentru cele cca. zece zile cât au fost împreună refugiați, gășind adăpost, hrană și odihnă - așa cum s-a putut - la o casă de oșeni din Racșa. Nu voi uita niciodată cum a voit să-i sărute mâna Tatii, dar a respins hotărât acest gest. I-am predat aparatul de fotografiat Leica cu toate accesoriile și celula fotoelectrică, irvidiindu-l că pe ale lui le-am salvat, iar a noastre s-au dus, cu bunăvoia unui maghiar care ne-a turnat.

„După [...]”, dar totuși pentru a fi mai siguri, mi-am dus toată colecția de clișee și cataloage foto în podul cu otavă la vecina de peste Valea Satului, Nuța lui Ion, unde am stat câteva săptămâni până când am crezut că s-au limpezit lucrurile. Și astăzi se văd pe ele urme ale acelor zile, fiind începute de șoareci.

Peste câteva zile a venit din nou la noi medicul maghiar din Orașu Nou, aducând cadou Tatii o armă de vânătoare, dar acesta nu a primit-o. La insistențele medicului care spunea că el nici așa nu o duce acasă, a acceptat-o pentru fratele mai mic.

Și acum urmează recunoștința:

La câteva zile se prezintă doi ostași sovietici de la Comandatura Orașului Satu Mare și ne somează să predăm arma de vânătoare cu două țevi, marca și seria cutare. Fără nici o discuție le-am predat arma.

Aceasta a fost ultima zvâcnire a răului, ultima sete de răzbunare a unui fiu al nobilei nații ungare față de niște valahi făcători de bine.

Șerpi încălziți la sân.

Am avut noroc că rușii nu ne-au făcut nici un rău, ba deși am fost denunțați că ascultăm radio, ne-au dat să înțelegem ca să îndosim aparatul, că dacă vine cineva după el și-l gășesc, le facem și lor rău.

În vara anului 1943, autoritățile de ocupație au dispus să se ridice și de la biserica din Racșa un clopot.

Celelalte clopote, chiar când vesteau bucurii, dangătul lor parcă era mai reținut, ca o durere încă nevindecată după fratele lor.

În anul acesta, răcșenii au cumpărat un clopot nou care s-a sfințit și s-a așezat în locul celui răpit cu 42 de ani în urmă.

Termin cu cuvintele pe care le-am scris pe ultima filă a albumului cu clopotul / transport, sfințire și ridicare la loc / donat bisericii din satul meu:

„Să dea bunul Dumnezeu ca glasul lui să nu vestească niciodată nici război, nici robie, nici vremuri de bejenie, ci de-a pururi dangătul lui să răsune voios peste satul Racșa, peste Țara Oașului, peste Țara Românească, peste tot pământul, numai PACE, PRIETENIE, BUCURIE”.

Claudiu Porumbăcean

Muzeul Județean Satu Mare
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad
Satu Mare, RO
claudiupp@yahoo.com

Mihaela Sălceanu

Muzeul Județean Satu Mare
Satu Mare, RO
ela_1975@yahoo.com